

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

ПОСТСЕКУЛЯРЛЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ИСЛАМДЫҚ СӘЙКЕСТІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жолдыбекова Нурбиби Умирбаевна

Nika-07_98@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, «7M02206 - Дінтану» мамандығының 2 курс
магистранты, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: ф.ғ.к., доцент Тышхан К.

Постсекулярлық қоғамдағы исламның рөлін өзектендіру мәселесі исламдық бірегейлік, оның өзгеруі және сақталуы туралы мәселе қоюмен байланысты. Қазақстан шындығында исламдық бірегейлік өзінің қалыптасу, генезис және трансформация кезеңдерінен өтті. Исламдық бірегейліктің мәнін ашу ислам дәстүрінің адам үшін рөлін зерттеу процесінде және сол арқылы адам үшін әлемді ашу және исламдық дүниетанымды ашу арқылы мүмкін болады. Егер орта ғасырларда исламдық бірегейлік ислам дәстүрін, этникалық емес аймақтық компоненттерді біртұтас түсіну аясында біртұтас болып көрінсе, кейіннен ол этно-исламға айнала отырып, этникалық ауқымға ие болды. Діни дәстүрлерді деконструкциялау және атеистік доктринаның үстемдігі кезінде исламдық бірегейлік ұлт идентификаторына "айналды" және КСРО-ның ыдырауымен ғана бүкіл посткеңестік кеңістіктегі ұлттық бірегейлік контекстінде ислам құрылысы қайта басталады.

Посткеңестік кеңістіктегі исламдық бірегейліктің өзгеруі саяси қайта құрумен, исламның қайта өрлеу кезеңдерімен, ұлттық сана-сезіммен, исламдық санамен және діни тәжірибе мен байланысты. Діни күнделікті өмірде кеңестік тәжірибеден посткеңестік тәжірибеге көшуді қайта құрудың негізгі идеясы біз үшін атеистік тәжірибелердің айқын және белсенді түрде насихатталғанына қарамастан, шын мәнінде кеңестік және дәстүрлі институттар одағы ресми жоғарғы деңгейде болды деген ұстаным болды. Ұлттық мәдени тәжірибелерде шынайы күнделікті қатынастар, мұсылман мәдениетінің адамдары үшін маңызды дәстүрлерді жүзеге асыру сақталды.

Кеңес Одағының ыдырауымен діннің күнделікті өмірдегі рөлін арттыру толқынында исламның салттық қана емес, визуалды қатысуы туралы мәселелер өзекті болды. Исламның әртүрлі діни құрылыстарын - мешіттерден, медреселерден, Ислам мәдени орталықтарынан бастап мазар түріндегі қасиетті нысандарға дейін салу, қалпына келтірудің белсенді процесі басталды. Саяси өзгерістерден кейін бұқаралық коммуникация құралдарындағы мешіттерді, мешіттерді сипаттаудың кілті де өзгерді, сондай-ақ діни сипаттағы басқа объектілер өткен өмірдің іздері ретінде қабылданбады.

Посткеңестік елдердегі демократияландыру процесімен бірге жүретін ұлттық бірегейлік кодтарын іздеу және қайта құру көбінесе кеңестік кезеңде фонға қатты итермелеген діни дәстүрлердің символикасы мен аксиологиясын қайта жандандыруға әкелді. Сонымен қатар, посткеңестік елдердегі демократияландыру адамның діни бостандық құқығын сақтау және соның салдарынан діни әртүрлілікті тану туралы қызу пікірталас тудырды. Сонымен бірге, ислам мәдени кеңістігінде діндарлардың бірлігін, ағартушылықты, интеграцияны негіздейтін және умманы қазіргі заманның сұраныстарына бағыттайтын дискурсты іздеуге деген ұмтылыс дамыды.

Постсекулярлық қазақстандық қоғамда исламдық бірегейлікті және оның түрлерін қайта құру бұрынғы кеңестік республикалардағы, оның ішінде Орталық Азия елдеріндегі посткеңестік діни жаңғыру дискурсы мен ұлт құру процестерінің объективті арқылы осы құбылысты түсінбей мүмкін емес. Сонымен қатар, постсекулярлық ұғымы Қазақстанға және жалпы посткеңестік диапазонға қатысты қаншалықты қолданылады деген сұрақ туындайды? Біздің ойымызша, бұл өте орынды. Тәуелсіздікке қол жеткізген барлық кеңестік республикалар өздерінің негізгі мемлекеттік құжаттарында зайырлылық бағытын жариялап,

өздерін зайырлы мемлекеттер деп санайтынына қарамастан, бірақ кеңестік атеистік идеология түрінде зайырлылықтың толық, экстремалды түріне жол бермейді. Кеңестік атеизм еуропалық секуляризацияның қатаң формасымен салыстыруға болады, ол бүгінгі күнге дейін өзінің дәрменсіздігін көрсетті.

Кеңес өкіметі белгілі бір шеңберде мақұлдаған "ресми ислам" мен "күнделікті ислам" КСРО құрамына кіретін мұсылман халықтарының жеке кеңістігі саласындағы исламға дейінгі (жергілікті мәдени дәстүрлер мен нанымдар) және ислам тәжірибелерінің синкретикалық үйлесімі ретінде бөлінді. Алайда, мұсылмандардың санасында тарихи түрде тамырланған ислам жасырын деңгейде болса да (күнделікті, діни мерекелер, дәстүрлер аясында), бірақ өмір сүре бергенін мойындау керек. Сонымен қатар, исламдық жаңғыру дихотомиялық мағынада сипатталды: бір бұрышта-посткеңестік ауқымдағы мұсылман халықтарын ислам дәстүрімен өзін-өзі анықтау мәселесі туындады, ал екіншісінде-саясаттандырылған ислам, "ислам факторы" және оның қауіпсіздігі мен тұрақтылығына қауіп төндіретін мәселе қарастырыла бастады. Осыған сүйене отырып, исламдық бірегейліктің шартты түрлері тұжырымдалды, олардың ішінде: "дәстүрлі исламдық бірегейлік", "халықтық исламдық бірегейлік", "этно-исламдық бірегейлік", "жаңа исламдық бірегейлік" ("таза ислам") және т. б.

Сонымен бірге, ұлттық исламдық өзін-өзі сәйкестендірумен қатар, аймақтағы мұсылман елдерінде ата-бабалар рухын құрметтеуге, қасиетті жерлерге қажылыққа, емшілікке негізделген исламға дейінгі дәстүрлер мен культтер қайта жанданып, жалғасуда, кейде олар ислам элементтерімен эклектикалық түрде араласады. Дәстүрлі ислам туралы айтатын болсақ, исламның мұндай көзқарасының табиғаты туралы екі жақты түсінік болуы мүмкін.

Алайда, тарихи тұрғыдан ислам белгілі бір этномәдени аймаққа келіп, бір-бірін толықтыратын дамудың үйлесімді процесін бастайды. Исламның өзіндік теологиялық мектептері бар, олар оны әртүрлі мәдени және әлеуметтік-экономикалық жағдайларға, соның ішінде полиэтникалық және поликонфессиялық ортаға бейімдейді.

Сонымен қатар, исламдық сәйкестіктің түрі аймақтарға және олардың мәдени дәстүрлеріне байланысты қалыптасады. Бүгінгі таңда Орталық Азиядағы басым исламдық сәйкестік-бұл өз аймағы үшін дәстүрлі исламдық сәйкестік. Исламның жандануы және діни негізде сәйкестендіру өткеннің рухани-мәдени дәстүрлерінің жандануымен байланысты. Посткеңестік кеңістіктегі діни бірегейлік мәселесінің қызықты қойылымдарының бірі-батыста еуроисламдық бірегейлік тақырыбы қалай проблемаланатыны сияқты Еуразиялық бірегейлік мәселесі. Посткеңестік кеңістіктегі еуразияшылдық тақырыбында барлық республикалар үшін маңызды екіұшты өзекті құрамдастардың бірі дін, діни бірегейлік және діндер диалогы тақырыбы болып табылады. Діни жаңғыру: меломестотбұл іс жүзінде посткеңестік кеңістікте. Бұрынғы тоталитарлық идеологияның жойылуымен діннің біріктіруші фактор ретіндегі рөлі, оның жеке басын іздеу факторы ретінде айтарлықтай артады. Тарихи тұрғыдан алғанда, Қазақстан өзінің полиэтностығымен және көп конфессионалдылығымен ерекшеленеді. Бұл факт Қазақстан тәуелсіздігінің мемлекеттік саясатының этносаралық және этносаралық модель құрудағы негізгі басымдықтарының бірі болды конфессияаралық бейбітшілік пен келісім, ол бүгінгі күнге дейін әртүрлі діндер өкілдерінің арасындағы өзара қарым-қатынастардың төзімділік траекториясын сақтауға мүмкіндік береді.

Себебі қазіргі заманға сай Қазақстанда діни құрамдас бөлікті қоса алғанда, қарқынды сәйкестендіру процестері орын алуда, ал халықтың діндарлығы қоғамның өзгеруін көрсететін негізгі дүниетанымдық индикаторлардың бірі болып табылады, содан кейін тиімді мемлекеттік-конфессиялық саясат пен мемлекеттің зайырлылығының тиісті моделін қалыптастыруды тек бұқаралық және мамандандырылған санада қалыптасқан ұстанымдарды ескере отырып құруға болады.

Сонымен, посткеңестік кеңістіктегі исламдық сәйкестіктер аймаққа, діни дәстүрді негіздеудегі басым этностың немесе ұлттың рөліне, мемлекеттің зайырлы бағытының қаттылығына немесе жұмсақтығына байланысты әр түрлі болады. Дегенмен негізгі түрін ажыратуға болады. исламдық сәйкестілік – ұлт пен зайырлылық элементтері бар дәстүрлі ислам. Рухани-мәдени тарихи дәстүрлер осы бірегейліктің қалыптасуында шешуші рөл

атқарды, бірақ болашақта оның тұрақтылығы елдің саяси-идеологиялық бағытына байланысты болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Хоружий С.С. Антропологические измерения постсекулярной парадигмы // Доклад на рабочем семинаре российско-итальянского исследовательского проекта «Политика, культура и религия в постсекулярном мире». Фаенца, Италия, 12-14 мая 2011 г. // http://synergia-isa.ru/wp-content/uploads/2012/02/horuzhy_rus.pdf. 17.04.2016.
2. Байтенова Н.Ж. Дін және қоғам: заманауи дискурс. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 138 б.
3. Бурова Е.Е. Тренды новой религиозности в современном Казахстане (опыт социогуманитарного измерения) / Е.Е. Бурова. – Алматы: ИФПР КН МОН РК, 2014. – 200 с.
4. Құрманалиева А.Д. Ислам дінінің таралу тарихы және ерекшеліктері // ҚазҰУ Хабаршысы «Философия, Мәдениеттану, Саясаттану» сериясы, 2016. – №3 – Б. 64-72.
5. Тәжікова К.Х. Ислам: дүниетаным, идеология, саясат. – Алматы: Қазақстан, 1989. – 175 б.
6. Кенжетай Д.Т. Қазақ болмысы: діни таным мен діни сана мәселесі // Актуальные проблемы модернизации Казахстана: матер. межд. науч. конф., посвящ.80-летию академика А.Н. Нысанбаева. ---Алматы:Институт философии, политологии и религиоведения ИФПР КН МОН РК, 2017. – Б. 446-474.
7. Абуов А.П., Смагулов Е.М. Религии в Казахстане. – Астана, 2011. – 232 с.

УДК 21.15.47

ҚАЗАҚТЫҢ ДІНИ ҚАЙССЫ: ҚАЗАҚ ТӘНІРШІЛ МЕ, МҰСЫЛМАН БА?

Жұман Бекзат Бақытұлы

bekzat.zhuman@mail.ru

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің
«Философия» білім беру бағдарламасының магистранты, Қарағанды, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – PhD, профессор ассистенті Б.Ж. Жусупова

Кез-келген халықтың ұстанатын діні, наным-сенімдері мен көзқарастары оның тарихына, рухани-мәдени, саяси өміріне үлкен әсер ететін фактор болып табылады. Дін – руханияттың өзекті саласы. Дін тарихын білмейінше белгілі бір аймақты мекендеген халықтардың тұрмысын, өмірін, мәдени болмысының қыр-сырын терең тану мүмкін емес, яғни кез келген ұлттық мәдениеттің рухани бастауларын, оның менталитеті мен дүниетанымын ұғыну үшін мәдени тұтастықтағы діни жүйелерді терең зерттеп, зерделеудің маңызы ерекше. Өйткені дін өткен тарихи дәуірлерде мәдениеттің барлық салаларын қамтып жатты.

Қазіргі таңдағы көптің көкейінде жүрген, талайды таластырып, алашты адастырып қойған сауалдардың бірі, әрі бірегейі ата-бабаның ұстанған бағыты, ата дініміз қайсы? Осы сауал қазіргі күннің бір мәселесіне айналып, қазақ жұртшылығының арасында дау туындауына, пікірлердің екіге бөлінуіне әкеліп отыр. Олай болса осы мәселені өзімізше талдап, саралап, қарастырайық...

Қазақ ежелден еркін, кең даланың төсінде табиғатпен етене араласып, көшпенділік салтын ұстанып келген халық. Күнделікті өмір салтын немесе ертеңгі мекен тұрағын табиғат арқылы болжап, табиғаттың құбылыстарына қарай шешім қабылдаған. Жазда жайлауда, қыста қыстауда қоныстаған. Сол себепті де табиғат құбылыстарын киелі санап, оларға табынған. Одан бөлек қазақ тарихында көптеген жорықтар, сан қилы оқиғалар, шапқыншылықтар,